

УДК 173.1:177.61

Н. П. НАТАЛЕВИЧ, Б. С. СКОРИК

м. Полтава
nnatalevich@list.ru
9629656@mail.ru

КУЛЬТУРА ЛЮБОВІ ТА ФОРМУВАННЯ СІМЕЙНИХ ВЗАЄМИН

У статті розглянуто актуальні проблеми культури поведінки, зокрема культури почуттів, засади гендерного виховання особистості в колективі. Здійснено аналіз індивідуальних особливостей особистості та закономірностей опанування нею прийнятих у суспільстві цінностей, норм і правил. Особливу увагу приділено історії розвитку культури любові від найдавніших часів до сьогодення. Зазначено, що знання моральних норм, правил та духовного досвіду людства попередніх поколінь допомагають формуванню культури сприйняття оточуючого світу, культури любові. Адже в любові яскраво проявляється вся сутність людини, її виховання та характер, глибина душі, розвиненість почуттів, готовність співвідносити їх із розумом, здатність розуміти себе та інших, уміння володіти собою, проявляти себе в спілкуванні. Знання історії розвитку культури почуттів, культури любові, засад гендерного виховання особистості є необхідною умовою розвитку взаємин майбутнього подружжя. Результатом здійсненого аналізу є пропозиція створення виховного середовища для формування культури любові та взаємин майбутнього подружжя, пошук засобів виховного впливу, спрямованих на формування моральних якостей і духовних потреб молоді.

Ключові слова: духовна культура, моральні цінності, культура любові, сімейні взаємини.

*Головні сенс і мета родинного життя – виховання дітей.
Головна школа виховання дітей – це взаємини чоловіка й дружини, батька й матері.*

В. Сухомлинський

Юнацькі роки – світанок людського життя. Людина формує на світанку сили духу для мужньої та мудрої людської любові, творить свої власні сили та сили душі для любові, щоб пронести її через усе життя, оберігаючи від бур і лихоліття. В. О. Сухомлинський зазначав: «Я тисячу разів упевнявся: щоб хлопці вирости справжніми мужчинами, щоб у шкільному колективі стосунки були перейняті духом лицарської турботи про жінок, щоб найменший вияв грубості чи цинізму викликав протест і осуд колективу, хлопчики повинні бути незрівнянно сильніші за дівчаток, повинні бути загартовані справжніми чоловічими труднощами». З юнацьких років необхідно закладати в особистості основи моральної та духовної культури, навички поведінки в суспільстві. Багато людей відчувають дефіцит любові через дуже просту причину. Вони не вміють любити, бо їх цьому не навчили. Їм не передали це почуття їхні батьки, а тим, у свою чергу, їхні батьки і т. д. Е. Фромм зазначав: «Любов – це мистецтво, якого треба вчитися». А на думку В. Синельникова:

«Любов – це почуття, якому треба відкритися» [2; 8].

У духовному житті колективу надзвичайно важливо, щоб прагнення чоловіка утвердити свою мужність, силу волі, безстрашність спонукав уважний і вимогливий погляд жінки. Як це важливо – на все життя зробити регулятором самовиховання думку: що подумає про мене дружина? Як поставиться вона до моєї поведінки? Без дівчаток неможливе виховання справжніх чоловіків. Хлопчиків надихає їхня присутність. Заплакати саме тому й соромно, що поряд дівчинка. Безстрашна людина бачить добро і зло не тільки очима, а й серцем, вона не може байдуже обминати біду, горе, приниження людської гідності. Справжня безстрашність у хлопчиків – це могутній чоловічий імунітет проти байдужості та підлоти, без якого неможливо сформувати майбутнього чоловіка, майбутнього батька. Доброта без мужності й безстрашності перетворюється на беззахисність і євангельське непротивлення [1; 2].

Щоб уміти по-справжньому, по-чоловічому любити, треба бути людиною сильною волі. Чоловік більшою мірою відповідає за родину – це відповідальність і за дітей, і за дружину... Любов людську треба виховувати, творити. Вона не передається спадково, як передається інстинкт продовження роду. І тільки якщо вона мудра й обачлива, вона може бути красива та щаслива... «Пам'ятайте, в житті є не лише краса і благородство, – кажу я своїм вихованцям... – є, на жаль, і зло, підступність, підлість. Є душевна порожнеча, невігластво. Жіноче серце має бути не лише відкритим і добрим. Хай воно буде суворим, рішучим, вимогливим і нетерпимим до зла та душевної порожнечі». Дівчина каже: «Він приходить п'яний, б'є мене, але я люблю його, боюся втратити...». Звідки ця рабська філософія, безмовна жіноча покірність: «Він мене б'є, але я його люблю»? Страшно, боляче й образливо за людину... Треба, щоб кожна дівчина відчула себе самотньою та яскравою особистістю, щоб нестерпною була навіть думка залишатися непримітною, пасивною, слабовільною. Бути вихователем дітей – горде й почесне призначення. Але якщо тільки цим обмежиться діяльність жінки, вона залишиться залежною істотою. Лише яскрава життєва мета дає жінці духовну силу. Коли можна розповідати про любов? Коли про це спитають вас люди, у яких народжується чоловік або жінка [2, 100].

Проблему формування культури любові та сімейних цінностей досліджували педагоги, психологи, філософи (Я. Коменський, А. Макаренко, С. Русова, В. Синельников, В. Сухомлинський, К. Ушинський). У працях цих учених розглядаються аспекти виховання молоді на засадах духовності та моралі. Вплив культури любові подружжя на духовний розвиток дитини розглядають Е. Арова, І. Аасамаа, К. Журба, Л. Повалій. Формування сімейних цінностей та духовного досвіду особистості досліджують Ш. Амонашвілі, А. Бойко, Н. Миропольська, Є. Скріннік, О. Сухомлинська. Питанням історії розвитку культури любові займалися Е. Арова, А. Некрасов, В. Князюк.

Метою статті є висвітлення аналізу індивідуальних особливостей особистості та закономірностей опанування нею прийнятих у суспільстві цінностей, норм і правил, а також

пошук засобів виховного впливу, спрямованих на формування моральних якостей і духовних потреб майбутнього подружжя.

Як і все на світі, культура любові має свою історію. Поряд з іншими первинними потребами природа наділила людину потребою продовження роду. Розділивши людей на дві половини, вона запрограмувала їх на вічне прагнення один одного. І спочатку людина без особливого розбору задовольнялася тим, хто опинявся поруч. З удосконаленням умов життя в суспільстві змінювалися і відносини між чоловіком і жінкою. Щоб надати їм розумний, доцільно виправданий характер (на противагу випадковості вибору, що вносить сумніви в стосунки), довелося змінювати ставлення до безладдя у статевих відносинах, що підпорядковані «зоологічному інстинкту». Для початку з'явилися деякі заборони, моральні регулятори відносин, уже згадані раніше табу.

Поступово привчаючись трудитися, думати, відчувати та враховувати деякі обмеження, ще прадавня людина стала відзначати, що для неї не все одно, кого обіймати. Друга половина могла виявитися молодою чи старою, здоровою чи хворою, а звідси – стрункою чи згорбленою, з палаючим або згаслим поглядом. У відчутті цієї різниці й почне проявлятися – ні, не любов ще – вибірковість, тобто те, що потім, розвинувшись, перетворюється на любов. З інтересом ставлячись до цього хвилюючого почуття, юнацтво поки ще не думає про шлюб. Для цього треба зрозуміти хоча б найпростіше – від любові бувають діти [3, 21].

Жінка, яка дає роду-племені дітей, хоч і займає головуюче положення (потім цей період назвуть матріархатом), – поводить себе безкорисливо, не вимагаючи від чоловіка ніяких зобов'язань. Придумав їх чоловік. І справа зовсім не в тому, що Його прихильність до своєї обраниці виявилася настільки сильною, що Він не зможе вгамуватись, доки не поєднається з Нею навіки. На жаль, усе значно прозаїчніше. Отримавши в результаті війн певний надлишок матеріальних благ, Він починає перетворюватися на власника. У Ньому поступово міцніє потреба говорити – «моє». А зрозумівши, що має відношення до появи дітей, Він поспішає утвердити батьківське пра-

во. Маючи що передати й кому (і річ «моя», і дитя «моє»), чоловік занепокоївся, як би через жінку не сталася помилка зі спадкоємцем. І тому поспішив убезпечити себе від цього, винайшовши «шлюб» (рос. брак, від слова «брати» – я тебе беру і ти тепер теж, як і все, чим я володію, належиш мені. І тільки мені!), а добру справу, говорять браком не назвеш, тож українцям пощастило. Оскільки першо-черговою позицією була турбота про власність, тобто «не природні, а економічні умови», то шлюб із самого початку виявився непричетним до любові – приватна власність деформувала й ці відносини. На початку чоловік – це пан, а дружина – рабіня, виконавиця його волі. Але жінка не може добровільно погодитися на рабство. Опір не припинявся століттями. З одного боку, Він вірить у свою власну вищість, поглядає на Неї зарозуміло, але, з іншого боку, рухомий почуттями, прагне до Неї. І, забуваючи про свою могутність, схиляє голову, складає на Її честь гімни. Особливо солодкозвучно – на Сході. Незважаючи на всю пишноту слів, жінки там трималися в гаремі, де роль бажаної та коханої мала перехідний характер, що ставало передумовою для чималої кількості трагічних історій (добре знайомих за «Бахчисарайським фонтаном» і т. п.) [1; 3].

Стародавня Індія, де, як і в Єгипті, панував культ чуттєвості як «найсолодших ласощів життя», залишила світу не тільки найбільш давні, але й детально розроблені енциклопедії любові – «Тисяча розділів Ками» Нанді (близько 2 тис. років до н. е.), «Книгу кохання» Ватс'яяни (IV–V ст. н. е.). З них можна дізнатися, що культура любові була бенкетом, театралізованим дійством, зверненням до всіх почуттів одразу, за участю багатьох муз. Жриці кохання Індії знали 64 види мистецтва – музику, спів, танці, літературу, декламацію, віршування, живопис і т. д. Крім цього, вони були навчені мистецтву одягатися, прикрашати себе та житло, створювати букети та гірлянди, робити масажі й уміти розважати гостей. Культура любові була їхнім основним і єдиним заняттям, однак була призначена не одному чоловікові. Вибіркове, індивідуальне почуття поки що не набуло переважаючого значення, як і не прийшла ще пора потреби та духовного спілкування в любові, що

відрізняє її від просто пристрасті, бажання, прагнення до володіння...

Також і на Заході культура любові (щоправда, менш емоційно, ніж на Сході) далеко не завжди була спрямована до єдиної та неповторної обраниці. Вірші могли адресуватися конкретній жінці, але писати їх можна було в союзі з іншою й навіть з її участю. Не тому, що не знали ревнощів, а тому, що поняття невірності стосувалося тільки дружини. Чоловік був морально, загальноприйнято, відкрито звільнений від зобов'язань у цьому контексті. Одіссеї, блукаючи країнами та континентами, між подвигами розділяли «солодке ложе» з тим, із ким Боги пошлють. А Пенелопа оберігали сімейне вогнище, зберігаючи відданість, і мужньо та хитромудро відхиляли домагання женихів. Але й тоді, коли давній грек знаходився недалеко від свого житла, він зі своєю любов'ю йшов частіше за все не до дружини, а до гетери («подруги»). Поряд із богинею Вестою, хранителькою сімейного вогнища (очевидно, через недостатню популярність не кожному відома зараз), існувала богиня любові та краси Афродита (Венера, як її дещо пізніше називали римляни). Поклоняючись красі (а стародавні греки, як відомо, володіли добре розвиненим смаком), вони із захопленням реагували й на живих її носіїв – гетер, котрі, як і «подруги» Індії, мали бути не тільки красивіші, але й освіченіші за всіх інших жінок. Їхньої дружби та любові домагалися філософи, поети, сильні світу цього. А гетера мала право вибирати то одного коханого, то іншого, то декількох відразу: адже гетеризм був чимось на зразок професії, що давала матеріальне забезпечення. Тому, якщо їй вдавалося стати чиєюсь дружиною – становище змінювалось (у всякому випадку відповідно до громадської думки, повинно було змінюватися): чоловік задовольняв її матеріальні потреби, а вона за це зобов'язана була платити йому вірністю [1; 3; 7].

Стародавній Рим подарував світу багатющу любовну лірику. Всесвітньо відомі настанови Овідія про те, як бути коханим і як позбутися від любові. Але все це не заважало шлюбу залишатися діловою угодою, заснованою на матеріальних, політичних, престижних міркуваннях. Плутарх із сумом констату-

вав, що римляни одружуються не для того, щоб отримати спадкоємців, а щоб отримати спадщину. Можливо, і тому-то отруєння чоловіків – за свідченням Ювенала – було явищем доволі поширеним. Історія розвитку рабовласницького Риму засвідчує, що збагачена на нескінченних війнах держава в змозі була задовольнити «хлібом і видовищами» та знемагала від неробства натовпу, у свою чергу, не могла дати високих ідеалів, навчити слідувати їм, сформувати ті почуття, що сприяють розвитку любові (не в літературі – тут часто була компенсація того, чого не вистачало в житті). Культ багатства, сили, всюдозволеність, а звідси розбещеність, цинізм, безсоромність, призвели до повного падіння моралі, що, звичайно, деформувало почуття, робило патологічною любов і сім'ю.

Позбувшись рабства, людина потрапила під владу церкви, яка тут же війною пішла на любов. Якщо на сповіді хлопці розповідали: «Двері на замках, а вона, сусідська дочка, приходить до мене ночами, і нікуди мені від цих нічних видінь не подітися», – його тут же запевняли, що це омана диявольська, чаклунство. А якщо сусідська дочка гарна, і не один хлопець зізнавався священику, що сохне душа його, що кидає його то в жар, то в холод, тут вже ніяких сумнівів не було, що їх приворожила відьма. І один їй шлях – глибокий колодязь або жарке багаття. Постійно придаючи анафемі, ганьблячи та зневажаючи любов, гріховність «плотських» насолод, церква домоглася того, що голос плоті, якщо не заглушувався (цього важко було домогтися), то нехтувався, і тому прояви почуттів були грубими, примітивними, що цілком відповідало звичаям епохи. Розуміючи, що без шлюбу не обійтися, церква освятила його. Довго та болісно вирішуючи питання, чи можна вважати жінку людиною, церква зрештою визнала за нею це право. Але в усіх інших правах їй відмовлено. Її обов'язками були безсловесно та беззаперечно виконувати волю свого пана – чоловіка [1; 3].

Але в людині жила потреба любові. І чим сильніші були гоніння, тим палкіший протест: як ніколи багатоголосно зазвучав гімн любові. Співали, зазвичай, чоловіки (натхненні, звичайно, жінками). Вони співали

про ідеальну, піднесену, лицарську любов. Духовну, неквапливу, чуттєву на кожному етапі: кілька місяців захоплених прославлянь і залиць увінчувались поцілунком руки, далі в тому ж темпі, розрахованому на роки. Він, лицар, відважними подвигами на славу її, безкорисливою відданістю завойовує увагу, а якщо вдавалося, то й серце своєї «прекрасної дами». Нею могла бути випадково побачена (спілкування було доволі обмеженим) дівчина чи дружина іншого лицаря. Навкруги – жорстокість, грубість, свавілля, насильство, панує кулачне право. Лицарі, набивши руку в походах, розбоях, грабежі, у своєму домі відчували себе завойовниками, для них і дружина – все та ж беззахисна здобич. Правда, для якого-небудь іншого лицаря Вона може бути і «прекрасною дамою», на честь якої виграються турніри та складаються куртуазні пісні. Але чоловік, якщо й заспіває, то аж ніяк не для дружини: любити свою дружину, виявляти почуття до неї було просто непристойним, соромним. І тому для поклоніння обирався інший об'єкт. Ось і виходило, що взаємні зваблення дружин перетворилися на щось, схоже на змагання. Ті, кому не під силу виявлялося складати та виспівувати пісні (а таких, зазвичай, була більшість), запрошували для естетичного впливу на обраницю трубадурів, мандрівних поетів, співаків, готових у «піснях світанку» оспівувати Його доблесть та її готовність любити Його. Однак, на відміну від «тілесності» античних відносин, лицарство відкрило світові «духовність» любові, що дало підставу писати, що сучасна індивідуальна статевая любов була невідома стародавньому світу й не існувала аж до середньовіччя [2; 3; 5].

Епоха Відродження заговорила про любов земну, повнокровну, з усіма відтінками почуттів, часом надзвичайно суперечливих. В. Шекспір писав: «Що є любов? Гра з вогнем, що призводить до пожежі. Розпалене море сліз. Роздуми заради необдуманості. Суміш отрути і протиотрути». Любов із цього часу займає гідне місце в мистецтві, найчастіше – як драма розлуки чи нерозділеності почуттів. Сім'я – як і в минулому – угода, у якій є своя ціна як у жінки, так і в чоловіка, причому ґрунтується вона не на особистих якостях. У селянській родині з її виснажливою працею,

вічним жебракуванням, кріпосницькою владою (її правом одружувати на свій розсуд, правом першої ночі, правом покупки, продажу будь-якої людини), для любові залишалося небагато місця. Характер сім'ї починає змінюватися з появою пролетаріату. Відірвані від батьківської опіки, позбавлені власності, яку можна було б передати в спадщину, подружжя знаходиться майже в рівному економічному становищі (жінка-трудівниця матеріально забезпечує себе), пролетарі отримали можливість будувати свою сім'ю через взаємну оцінку. Однак почуттю важко було втриматися в умовах постійної перевтоми, голоду, невпевненості в завтрашньому дні, які спустошували й озлоблювали людей. Крім того, багатівкові традиції панування чоловіка залишалися міцними в свідомості суспільства, доводилося серйозно доказувати, що, як зазначав А. Бебель, «жінка така ж людина і громадянин, як чоловік, і існуюча зосередженість законодавчої влади тільки в руках чоловіків вказує на те, що вони користувалися своїми привілеями лише зі своєї вигоди, опікуючи жінок у всіх сферах, і це необхідно припинити». Легко сказати «припинити», коли на стороні чоловіка були економіка, держава, право, суспільна думка. Філософ А. Шопенгауер із глибокою переконаністю стверджував: жінка «внаслідок свого слабшого розуму»... «відбуває повинність життя... підпорядковується чоловікові», існує тільки для продовження роду людського й цим вичерпується її призначення, вона «не має ні чутливості, ні істинної схильності до музики, ні до поезії, ні до образотворчого мистецтва», не говорячи вже про науку [3; 5].

Звичайно, у своїй основі, шлюб у давнину був угодою, любов найчастіше існувала поза ним. І хоча бувало зрідка, що любов тріумфувала, але як рідкісний виняток: дуже мало було в неї прав, і занадто багато тиску на неї з боку влади темряви, грошей, батьківської волі, станових та національних забобонів. Як розповідає героїня О. Пушкіна няня Ларінім: «Ми не чули про любов: А то зігнала б мене зі світу покійниця свекруха». Її господиня, мати Тетяни та Ольги, що вийшла заміж з волі батьків: «...зітхала по іншому чоловікові, який серцем і розумом подобався їй набагато біль-

ше...». Зазвичай, уся поведінка тогочасних жінок у любові, та сім'ї завжди була спрямована не на задоволення своїх почуттів, бажань, а на самовідданість, співчуття.

Особисте та суспільне, любов і борг, переплетені нероздільно, проявляли у взаєминах до своїх чоловіків П. Кочубей, Є. Короленко та ін. Яскраві їхні долі та імена осяяні світлом історичних подій, а скільки непомітного благородства та мужності проявляли щоденно, щогодини жінки в повсякденному, буденному житті. Великих жіночих імен вписано в історію небагато, але інакше й бути не могло, оскільки довгий час для жінки була одна дорога «від печі до порога». Лише в 50-х роках минулого століття рух за жіночу рівноправність – емансипацію – почав відкривати жінці дорогу до незалежності та визнання її здібностей, а також до свободи у виборі судженого. А. Бебель зазначав: «Жінка нового суспільства в соціальному й економічному відношенні абсолютно незалежна, вона не знає над собою навіть тіні домінування та експлуатації, вона стоїть по відношенню до чоловіка як вільна, рівна; вона сама господарка своєї долі. Вона виховується так само, як чоловік, вона може розвивати свої фізичні і духовні сили та здібності відповідно до своїх потреб... У виборі коханої людини вона, як і чоловік, вільна та незалежна. Вона обирає або її вибирають, але в будь-якому випадку вона укладає шлюб тільки за своєю прихильністю, а не з якихось інших міркувань, крім своєї схильності». У той час це здавалось тільки мрією [3; 4; 5].

Отже, незважаючи на нові теорії, любов продовжує свій, хоча й не завжди переможний поступ, набуваючи й утрачаючи певні риси в кожному епоху. І в майбутнє вона візьме щось від сьогоденної любові, оскільки наші стосунки вміщують в себе досвід минулих поколінь: в одних щось є від лицарської любові, в інших – від східної, чи альтруїстичної. Є однолюби, які довгі роки зберігають вірність навіть пам'яті коханої людини. Є натурри, які до кінця життя свого здатні захоплюватися, страждати, насолоджуватися, – іншими словами, любити. На жаль, зустрічаються й такі люди, які люблять глибоко, постійно та вірно, але тільки себе, і тому інших приміряють, немов сукні, краватки чи костюми:

«Підходить? Зручно? Прикрасить?». Адже в любові яскраво проявляється вся сутність людини, її виховання і характер, глибина душі, розвиненість почуттів, готовність співвідносити їх із розумом, здатність розуміти себе та іншого, вміння володіти собою, проявляти себе в спілкуванні тощо. Взагалі загальноприйнятих рецептів не існує, але досвід людства виокремив певні поняття, норми, правила. Їхнє знання допомагає формуванню культури сприйняття оточуючого світу, культури любові. Не випадково говорять: «Не кожному випадає щастя любити».

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в пошуку засобів виховного впливу, спрямованих на формування моральних якостей і духовних потреб, створенні виховного

середовища для формування культури любові та взаємин майбутнього подружжя.

Список використаних джерел

1. Аасамаа І. Як себе поводити / І. Аасамаа. – К., 1974. – 190 с.
2. Азбука моралі / упоряд. А. І. Алексеева. – К. : Молодь, 1978. – 258 с.
3. Арова Э. В. Будьте добры. Молодой семье о культуре чувств и поведения / Э. В. Арова. – Минск : Польша, 1985. – 159 с.
4. Боришевський М. Й. Сім'я ростить громадянина / М. Й. Боришевський. – К., 1982. – 103 с.
5. Для дому і сім'ї. Книга добрих порад, пропозицій і побажань / За ред. А. І. Лисенко. – К., 1975. – 135 с.
6. Ковтун Г. О. Діти дивляться на нас / Г. О. Ковтун. – К., 1981. – 62 с.
7. Некрасов А. Мужчина и женщина, или Cherchez La Femme / А. Некрасов. – М. : АСТ Полиграфиздат, 2011. – 339 с.
8. Синельников В. Рецепти долі. Підручник господаря життя / В. Синельников. – К., 2013. – 153 с.

N. P. NATALEVYCH, B. S. SKORYK
Poltava

CULTURE OF LOVE AND FORMATION OF FAMILY RELATIONS

The article deals with the actual problems of a cultural behavior especially culture of feelings and the principles of a gender education of the individual in a collective. It analysis personal characteristics and ways of adopting values, rules and regulations accepted in society. Special attention is given to the developmental history of the culture of love from ancient times till now. It states that knowing of moral standards, rules and spiritual experience of previous generation helps to form the culture of environment perception, culture of love. After all a character of a man, his upbringing and personality, heart, emotional development, willingness to correlate feelings with mind, capability to understand oneself and others, self-control, approving oneself in conversation are brightly expressed in love. Knowing of history of a culture of love and gender education principles of the individual are essential conditions for the development of a future married couple's relationship. The analysis result is an offer to establish an educational environment for creating a culture of love and the relationship of the future spouses, search of educational influencing tools aimed at the formation of moral quality and spiritual needs of young people.

Key words: spiritual culture, moral values, culture of love, family relations.

Н. П. НАТАЛЕВИЧ, Б. С. СКОРИК
г. Полтава

КУЛЬТУРА ЛЮБВИ И ФОРМИРОВАНИЕ СЕМЕЙНЫХ ОТНОШЕНИЙ

В статье рассмотрены актуальные проблемы культуры поведения, в частности культуры чувств, основы гендерного воспитания личности в коллективе. Проведен анализ индивидуальных особенностей личности и закономерностей освоения ею принятых в обществе ценностей, норм и правил. Особое внимание уделено истории развития культуры любви от древнейших времен до современности. Указано, что знание моральных норм, правил и духовного опыта человечества предыдущих поколений помогают формированию культуры восприятия окружающего мира, культуры любви. Ведь в любви ярко проявляется вся сущность человека, его воспитания и характер, глубина души, развитость чувств, готовность соотносить их с умом, способность понимать себя и других, умение владеть собой, проявлять себя в общении. Знание истории развития культуры чувств, культуры любви, основ гендерного воспитания личности является необходимым условием развития взаимоотношений будущих супругов. Результатом проведенного анализа является предложение создания воспитательной среды для формирования культуры любви и взаимоотношений будущих супругов, поиск средств воспитательного воздействия, направленных на формирование нравственных качеств и духовных потребностей молодежи.

Ключевые слова: духовная культура, нравственные ценности, культура любви, семейные отношения.

Стаття надійшла до редколегії 13.02.2015